

Paul M. Opdal

Barnet - et menneske uten krav på fulle menneskerettigheter?

Det går et viktig skille mellom de rettigheter (og forpliktelser) en person kan ha i kraft av å bekle en bestemt stilling (for eksempel som lærer, prest eller statsråd), og de rettigheter han (hun) tilkommer alene ut fra det å være et voksent og tilregnelig medlem av samfunnet (så som stemmerett, rett til fritt å kunne råde over eget liv og til å være garantert et visst materielt underhold). Mens den første type rettighet skyldes sosial posisjon og derfor kan variere fra den ene til den andre, så er den siste uttrykk for ideen om at det fins visse allmenne rettigheter som er forbundet med mennesket som sådant, ukrenkelige og ens for alle.¹ I det følgende vil jeg legge til grunn dette skillet, og stille spørsmålet om også barn kan påberope seg slike felles og ubetingede personrettigheter. Har med andre ord barn, liksom voksne, uansett sosial bakgrunn og tilknytning, krav på rettigheter ingen autoritetsinstans (foreldre, stat) kan ta fra dem? I så tilfelle - hvilke er disse rettigheter, og hva slags begrunnelse kan de gis?

Standardoppfatningen

Den mest autoritative bekreftelse på at slike rettigheter fins, er utvilsomt FNs Barnekonvensjon.² I henhold til denne konvensjonen gjelder at enhver stat som tiltrer avtalen har plikt til å påse at barn underlagt dens jurisdiksjon, uten unntak av noe slag, får nytte godt av visse rettigheter. Blant disse er retten til liv, til en

¹ Jfr. Menneskerettighetserklæringen av 1948, hvor det stadfestes en tro på fundamentale menneskerettigheter, på menneskets verdighet og verdi og på like rettigheter for menn og kvinner. Mer spesifikt innebærer dette retten til såvel utkomme som til frihet og integritet.

² Vedtatt av De forente Nasjoner den 20. november 1989, og ratifisert av Norge den 8. januar 1991. Denne konvensjonen er imidlertid fortsatt ikke, 7 år senere, blitt inkorporert i vårt lovverk.

akseptabel levestandard, til et rent miljø og til nødvendig medisinsk behandling, til utdanning, til hvile, fritid og lek, samt til beskyttelse mot mishandling, overgrep og utnytting. man vil se, blir det her vist til noen av de goder barn må tilgodeses med om de skal kunne fungere og utvikle seg på en fullgod måte. Slike rettigheter, som altså tar som utgangspunkt barnets grunnleggende behov og interesser, er det vanlig å kalle for velferdsrettigheter, og Barnekonvensjonen kan sies å fremheve betydningen av slike. Og det er kan hende heller ikke så rart, tatt i betraktning den nød og elendighet barn over store deler av verden fortsatt må leve med. Men barn er ikke bare passive mottagere av goder. De er og små mennesker opptatt av å manifestere egne synspunkter og væremåter. Så hva med frihetsrettighetene? Hva med retten til fritt å kunne tenke og som aktør å handle og å øve innflytelse ut fra de beslutninger en selv har fattet - er også det en rett som skal anerkjennes? På dette spørsmål gir Barnekonvensjonen ikke noe klart svar. Den fremhever at barnet må få uttale seg i egne saker, og at dets mening skal tillegges vekt. Likeså at barnet har rett til tanke-, samvittighets-, religions-, ytrings- og organisasjonsfrihet. Men hovedinntrykket er likevel at det er som omsorgstrengende og ikke som frihetsutøvende person barnet oppbærer sine rettigheter. Det synes således å være en klar forutsetning at det er foreldrene eller de som står i foreldres sted (*loco parentis*), og ikke barnet selv, som i viktige spørsmål skal ha det avgjørende ord.³

I så henseende kan FNs Barnekonvensjon sies å være på linje med norske rettsregler og med norsk rettspraksis.⁴ Den er også i samsvar med oppfatningen til folk flest. For både rettsvesen og folkemening anerkjenner barnets rett til velferd, men ikke til den frihet voksne har. I lovverket kommer dette til uttrykk gjennom paragrafer som fastslår retten til helse og utdanning, men som og framkjenner barnet stemmerett og rett til å inngå juridisk bindende avtaler. Tilsvarende synes de fleste av oss å mene at barn skal underordne seg foresatte som kan bestemme hvor de skal bo, hvem de skal omgås, og hva de skal mene, spise og kle på seg. Om vi derfor, ut fra hva som kunne kalles standardoppfatningen, skal besvare spørsmålet om det fins noe slikt som menneskerettigheter for barn, så vil vi måtte si at alle barn, fordi de er mennesker med behov og interesser, har

³ Bemerk at Barnekonvensjonen regner alle personer under atten år som barn. Den gjør altså ikke noe skille mellom småbarn, barn og ungdom.

⁴ Det fins imidlertid også områder hvor det eksisterer et klart motsetningsforhold. For eksempel skal i følge Barnekonvensjonen (artikkel 18) de involverte parter "... bestrebe seg på å sikre anerkjennelse av prinsippet om at begge foreldre har et felles ansvar for barnets oppdragelse og utvikling." I Norge medfører imidlertid ordningen med eneomsorg at den ene av foreldrene (oftest faren) etter en skilsmisse noen ganger fratras muligheten for å kunne utøve innflytelse. Spesielt ille er det for ugifte fedre, som etter et samlivsbrudd kan få store problemer med overhode å kunne opprettholde kontakten med sitt barn. Det gode spørsmål bli dermed hvilke interesser som kan ligge til grunn for slike potensielt konfliktskapende ordninger, og om det er disse interesser som gjør at Barnekonvensjonen fortsatt ikke er blitt gjort rettskraftig.

krav på den velferd som kan sikre gode leve- og oppvekstvilkår. Frihetsrettigheter derimot, er noe som må vente til voksen alder.

I fortsettelsen vil jeg ta for gitt den første av de to antagelser, men stille meg kritisk til den siste. For kan det virkelig være riktig å frakjenne en gruppe mennesker, i dette tilfelle barn, rettigheter andre mennesker, altså voksne, kan ta for gitt? Vil ikke en slik forskjellsbehandling være i strid med all menneskerettighetstenkning, som jo i det minste i prinsippet er ment å skulle gjelde for alle? Kanskje ikke - om det fins tungtveiende grunner for å gjøre et unntak. Men slike grunner må i så tilfelle fremføres og vurderes. Så derfor: Hva er det som skulle tilsi at barn ikke kan ha krav på de samme frihetsrettigheter som voksne?

Tre paternalistiske tenkemåter

Det mest ekstreme syn går ut på at et barn ikke kan ha frihetsrettigheter fordi det ikke er og heller ikke kan bli noen egen juridisk person. Barn er nemlig, liksom dyr og slaver, å anse som andres, oftest foreldrenes eiendom. Et klart uttrykk for denne tankegangen var Romerrettens prinsipp *patria potestas*, et prinsipp som innebar å gi faren absolutt råderett over familiens og dermed barnas livssituasjon. Som overhode i familien - *paterfamilias* - var det således opp til ham å avgjøre i spørsmål angående arbeidsforhold og ekteskapsavtaler, ja endog om liv og død. At denne oppfatningen holdt seg opp gjennom århundrene, kan man se av 1600-talls skribenten Richard Allestrees uttalelse om at; "...children are so much the goods, the possessions of their parent, that they cannot, without a kind of theft, give away themselves without the allowance of those that have the right to them."⁵ Omtrent samtidig ble det også lansert en teori som har som konsekvens at foreldre kan kreve eiendomsrett til sine barn. Således hevdet filosofen J. Locke at en person må anses som eier av det han (hun) selv har frembrakt, av det "... he hath mixed his labour with, and joined to it something that is his own."⁶ Dette fordi den eiendomsrett et menneske naturlig har til seg selv gjennom arbeidet blir utvidet til også å omfatte det frembrakte. Gitt en slik oppfatning, så blir dermed faren, og i enda høyere grad moren, å anse som rettmessige eiere av sine barn. Men det samme vil og, om enn i mindre grad, måtte bli å gjelde for lege, jordmor, barnehage, skole m.fl. For å unngå slike absurde konsekvenser, fant menneskerettighetsforkjemperen Locke å måtte benekte utgangspremisset - at foreldre kan sies å lage sine barn. Disse må i stedet, hevdet han, anses som skapt av Gud (betyr det i så fall at det er han som eier dem?). Dertil kommer, hevdet han, at et eiendomskrav, for å være berettiget, vil fordre full kontroll over det frembragte. Og det kan neppe sies å være mulig i forbin-

⁵ Sitert etter M.D.A. Freeman (1983:14).

⁶ J. Locke i *Treatises II*, kap.5, pgr.27.

delse med barn. Hva så med nåtiden, er det noen som fortsatt vil hevde at de er eiere av sine barn? Ikke eksplisitt, men det er mulig å ane den samme antagelsen når for eksempel en mor eller far avfeier kritikk av oppdragelsesmåte ved å vise til at barnet er hennes eller hans. Uansett blir imidlertid begrepet "eiendom" i slike tilfeller brukt utenfor sitt rettmessige anvendelsesområde. For som Kant påpekte, så gir det dårlig mening å vurdere mennesket langs en verdiskala. Mennesker er snarere det som gir enn det som har verdi.

En annen paternalistisk tenkemåte tar utgangspunkt i Romantikkens barnesyn (inspirert av Rousseau), idet den bygger på ideen om barndommen som et ekte og opprinnelig uttrykk for den menneskelige natur, en periode hvor de beste og egentlige sider ved mennesket kommer til syne. Denne ideen, som har spilt en overordentlig viktig rolle i pedagogikken, er for eksempel til stede i kardinal Newmans uttalelse om at barn er vesener som kommer "... ut av Guds hender, nyslått, med all himmelens lærdom og tanker". Likeså når presten Brooke sier om barn som klatrer opp på ens fang, at de "...kommer like fra Guds hender, levende velsignelser som har svevet ned til oss fra Guds kjærlighets keiserpallass."⁷ Gitt denne oppfatningen av barndommen som en uskyldsren og ideell tilstand, så må oppgaven bli å verne om barnet. Hva barnet trenger er således ikke nye voksenrettigheter, men en omsorgsperson som kan holde uheldige påvirkninger unna, og som kan sikre barnaturens utfoldelse i fri og uhindret lek.

Det vanlige er likevel å mene at når barn ikke kan kreve frihetsrettigheter, så er det fordi de mangler og må mangle den rasjonalitet, den kunnskap og den erfaring som kjennetegner autonome (fornuftige og selvstendige) voksne mennesker. Og hvem kan nekte for at så er tilfelle? Har ikke utviklingspsykologien med all ønskelig tydelighet vist at evnen til å kunne tenke og handle rasjonelt bare gradvis opparbeides? Er det ikke slik at barnet såvel intellektuelt som emosjonelt, motorisk og sosialt starter på et nullpunkt, og at det først er henimot voksen alder at det når frem til det kompetansenivå som trengs for å kunne mestre vanskelige oppgaver? Svaret må være ja. Og det viser, mener man, at barn, fremfor alt små barn, ikke kan overlates til egne avgjørelser. Frihetsrettighetene må derfor stilles i bero inntil barnet gjennom utdanning og livserfaring har utviklet seg til å bli et selvstendig og tenkende menneske, d.v.s. til det er blitt voksent. Ja, ennå sterkere: Det er kun ved å nekte barnet slike rettigheter nå at det senere hen, som voksen, fullt ut kan bli i stand til å utøve dem. Overlatt til seg selv vil nemlig et barn bli å velge ut fra øyeblikkets tilskyndelser, og ikke ut fra hva som på lang sikt vil være til dets fordel. For eksempel kunne det finne på å avslutte sin skolegang og således blokkere for utviklingen av den kunnskap og innsikt senere valgmuligheter avhenger av.⁸ Hva som trengs er derfor en voksenperson,

⁷ Begge sitater etter H. Cunningham (1996: 94).

⁸ Dette er som kjent et av de viktigste argumenter for skoleplikt.

en formynder, som på barnets vegne, eller rettere sagt i barnets sted, kan treffe de riktige avgjørelser. Og riktige avgjørelser vil være de avgjørelser som kan sikre barnet en åpen fremtid, en fremtid hvor fortsatt alle muligheter er til stede, og som dessuten kan påregnes å bli akseptert av personen selv når han (hun) har nådd fram til skjells år og alder. Kort sagt: Fordi barnet mangler den nødvendige autonomi, så må viktige avgjørelser angående hva som er til dets beste overlates til andre. I dette ligger likevel ikke at barnet underveis ikke kan inneha såkalt begrensede frihetsrettigheter. For det er mulig å forestille seg en ordning hvor det til hvert utviklingsnivå (indikert ved for eksempel alder) er knyttet en rett til selvbestemmelse innenfor et nærmere angitt område. Men slike rettigheter vil nettopp være begrensede, ikke bare fordi de forutsettes å gjelde innenfor et snevert område, men også fordi de, for å kunne komme til utfoldelse, vil kreve tilslutning fra den overordnede omsorgsperson, altså av formynderen.⁹

Sammenfattende fins det dermed minst tre mer eller mindre paternalistiske syn som alle konkluderer med at barn ikke kan ha de samme frihetsrettigheter som voksne, fordi de mangler og må mangle det som utgjør betingelsen for å kunne bestemme over eget liv. I henhold til den første oppfatningen, hvorved altså foreldre antas å kunne eie sine barn, fremstår barnet som en slags kjæledegge eller investeringsobjekt som må pleies med omhu for å kunne gi størst mulig behag eller størst mulig utbytte på lang sikt. For romantikerne derimot er barnet et sårbart, men likevel uskyldsrent og misunnelsesverdig vesen. Et slikt vesen trenger til beskyttelse heller enn til frihetsrettigheter. Og endelig fremholder den siste oppfatningen, som også er den vanlige, at barnet skal anses som en slags uutviklet voksen som må overlate viktige avgjørelser til andre inntil det selv har nådd frem til den nødvendige kompetanse.

Barnefrigjørerne

Men det gis et annet og radikalt forskjellig svar på det spørsmålet vi har stilt. Og dette svaret går ut på at barn, i kraft av å være mennesker, har krav på nøyaktig de samme frihetsrettigheter som alle andre. Så om det er slik at voksne kan påberope seg retten til for eksempel valg av bosted og til hvem de skal bo sammen med, retten til innsyn i egne saker, og retten til å øve økonomisk og politisk innflytelse, så må det samme gjelde for barn. Å nekte for dette vil være ensbetydende med å nekte for at også små mennesker er mennesker. Videre: I dagens situasjon er barn fratatt slike rettigheter. Og det betyr at nåtidens barn, liksom

⁹ I Norge har vi en slik trappetrinnsordning. Den begynner med 5-åringen som har rett til å gå på kino, og fortsetter med 7-åringen som kan delta i klasseråd, 12-åringen som ikke behøver å godta adopsjon og skifte av etternavn, 15-åringen som har råderett over egne opptjente midler, og 16-åringen som kan innlede seksuelle forhold om han (hun) så ønsker. Det er imidlertid først ved fylte 18 år - myndighetsalderen - at personen antas å ha nådd det utviklingsnivå hvor full kontroll over eget liv kan innrømmes.

kvinner og fargede i tidligere tider, er utsatt for en massiv sosial undertrykking. Hva som trengs er derfor en barnas frigjøring, en kamp som kan sikre at også små mennesker blir innrømmet fulle menneskerettigheter.

At denne oppfatningen er ment på alvor, fremgår av uttalelsene til J. Holt,¹⁰ en ledende talsmann for barnefrigjørerne, som tilhengere av dette syn gjerne kalles. I følge ham, gjelder kravet nettopp slike ting som likhet for loven, stemmerett, retten til arbeid, retten til privatliv, retten til økonomisk uavhengighet og ansvarlighet, retten til å kunne bestemme over egen utdanning (noe som vil være ufor- enlig med skoleplikt), og retten til fritt å kunne flytte omkring og til å velge sin familie. De samme krav kan gjenfinnes hos D. Farson, som legger til at en utvik- ling i retning av like rettigheter for alle mennesker vil kreve en total omforming av samfunnet. Men en slik omlegging må godtas, hevder han. For barnets rett til selvbestemmelse er en fødselsrettighet.¹¹

I dette ligger likevel ingen benektelse av at barn forut for en beslutning kan trenge til veiledning. Det innrømmes gjerne at barn, på samme måte som voksne, kan ha stort utbytte av å rådføre seg med andre. Men det understrekes at denne veiledningen må ha form av en ekte dialog hvor alle parter fritt kan frem- føre sine synspunkter. Likeså at det er barnet selv som i tilfelle uenighet skal ha det avgjørende ord.

Viktig for barnefrigjørerne er også at i det å ha en rettighet ikke ligger noen for- pliktelse til å utøve den. Således fortsetter voksne å ha stemmerett selv når de avstår fra å ta den i bruk. Noe tilsvarende må og gjelde for barn, blir det hevdet. Det faktum at småbarn flest kanskje ikke brenner av iver etter å gi sitt syn på politiske og økonomiske spørsmål til kjenne, kan derfor ikke tjene som noen innvending mot å gi dem de rettigheter de har krav på.¹²

Så mye til klargjøring av standpunktet. Men hvorfor skulle det være så påkrevet å få til en utvidelse av barnets rettigheter - hvorfor kan ikke situasjonen forbli slik den er? Vi har allerede antydnet et svar. For barnefrigjørerne står det slik at barn i dagens samfunn er en undertrykt minoritet, en gruppe mennesker som er fratatt legitime rettigheter. Så rettferdighetsbetraktninger alene tilsier at det må skje en forandring. La oss se hvordan dette kunne begrunnes:

En klassisk oppfatning av rettferdighet lar seg sammenfatte i følgende formel: likt skal behandles likt og ulikt ulikt. Eller det samme sagt på en annen måte: Ulikebehandling av grupper krever relevante forskjeller. Jamført med vårt tema,

¹⁰ J. Holt (1975).

¹¹ Se D. Farson (1974).

¹² En utdyping av dette argumentet fins i Bob Franklin (1986: 40).

betyr dette at den eksisterende forskjellsbehandling bare kan gjelde som rettferdig om barn ikke bare avviker fra voksne, men gjør det på en betydningsfull måte. Så hvilke egenskaper er det barnet mangler, og som skulle tilsi at det ikke kan ha de samme frihetsrettigheter som voksne? Det synes uten videre klart at få leveår like lite som lav høyde i seg selv kan være faktorer av betydning. Når det vises til aldersforskjeller, så må det være fordi slike anses som gyldige uttrykk for andre og mer vesentlige egenskaper. Og disse mer vesentlige egenskaper, vil paternalister hevde, angår nettopp de forskjeller vi har vært inne på, nemlig forskjellen mellom den autonome (rasjonelle, kunnskapsrike og erfarne) voksne, og det ikke-autonome (uselvstendige, emosjonelt ustabile og irrasjonelle) barn.

Motsatt dette hevder barnefrigjørerne at dagliglivets erfaring viser at barn opptrer på en langt mer autonom måte enn gjengs oppfatning vil ha det til, og at den påståtte forskjell i tenkeevne og selvstendighet derfor er en myte. Riktig nok kan barn ligge tilbake med hensyn til formell utdanning, men hvor stor betydning har nå egentlig det? Ja, er det ikke i mange tilfeller slik at det snarere er barnet enn den voksne som opptrer fornuftig, som når det bønnfaller sine foreldre om å slutte å røyke, drikke, krangle, kjøre for fort og å arbeide så mye? Det blir også fremhevet (bl.a. av Farson) at mens tidligere tider kunne skilte med et stort antall barnegenier, så er disse, takket være en omfattende organisering og umyndiggjøring av barn, nå blitt borte. Likeså: Når utviklingspsykologer tror å ha påvist klare begrensninger i barns potensiale, så er det mer et resultat av egne fordommer og forutinntatthet enn av hva som faktisk er tilfelle.¹³ Så forskjeller i autonomi utgjør ingen differensierende forskjell mellom barn og voksne. Den rådende ordning kan derfor ikke gjelde som rettferdig.

Men ikke bare er dagens ordning urettferdig; den har også klart uheldige konsekvenser, mener barnefrigjørerne: Den virker nemlig til å legitimere en slags total kontroll over barnet, til å gi rett til inngripen selv i tilfeller hvor henvisning til autonomiutvikling mangler enhver troverdighet. I henhold til J. Harris:

"Parents and teachers unthinkingly, and absolutely as a matter of course, presume to regulate the lives of children 'in their charge'. The children are told what to do and how to behave, to talk or not to talk, are sent on errands for the convenience of the adults; they may be told what to wear and how they may arrange their hair or otherwise present themselves to the world. They are in short ordered in all directions, and without any claim at all that such control is somehow necessary

¹³ Oppfattet som en kritikk av Freuds og Piagets utviklingsteorier er denne kritikken trolig berettiget. I det minste fins det i dag en rekke studier som indikerer at barnet, inkludert det tidlige barn, har en langt større kompetanse enn disse teoriene tilsier.

for the children's welfare, or indeed because they lack autonomy with respect to all or any of these things themselves."¹⁴

M.a.o.: Ved at barnet er fratatt sine frihetsrettigheter, kan den voksne ut fra eget forgodtbefinnende og på vilkårlig vis skalte og valte over barnets livssituasjon, og ofte bestemme på tvers av hva det selv måtte ønske og som er i dets interesse. Dette kan gjelde ubetydeligheter som spørsmålet om hva slags klær som skal benyttes, men det kan og angå vesentlige ting som avgjørelsen om hvem barnet skal bo sammen med etter en skilsmisse.¹⁵ Resultatet er frustrerte og ulykkelige barn, eller barn som blindt tilpasser seg og på den måten utvikler et forkjært forhold til autoriteter.

Ut over slike betraktninger gjør det seg blant barnefrigjørerne også gjeldende en dyp mistro til selve oppdragelsesideen, til troen på at voksne, ved å foreta avgjørelser på barnets vegne, kan styre det i ønsket retning. For, blir det sagt, viser ikke all erfaring at antatt gode oppdragelsesregimer kan ende opp med de verste resultater, mens omvendt eminente personer kan ha bakgrunn i oppvekstmiljøer hvor tilsynelatende alt gikk galt? Bør man ikke derfor snart gi opp troen på at barn kan formes i henhold til voksnes anvisninger?

Totalt sett kan dermed barnefrigjørernes argumenter sies å være av to slag - et deontologisk rettferdighetsargument og et teleologisk (konsekvensialistisk) nytteargument. I henhold til det første gis det visse moralske spilleregler ethvert samfunn plikter å etterleve, herunder regelen om at grupper skal behandles likt om ikke relevante hensyn tilsier noe annet. Og fordi slike relevante hensyn ikke foreligger, hevder barnefrigjørerne, så må barn utstyres med de samme rettigheter som voksne. Dertil kommer, mener de, at både voksne og barn, som en følge av fulle frihetsrettigheter, vil få et langt bedre liv enn tidligere.

Spørsmålet blir da hvordan man skal stille seg til dette synet. Må vi akseptere at barn har krav på fulle frihetsrettigheter, eller må vi konkludere med at standpunktet er uholdbart, ja absurd? Et begrunnet svar på dette spørsmål krever at vi går nøyere inn på de to hovedargumenter. Det første, rettferdighetsargumentet, må undersøkes ved at vi ser nøyere på ideen om en frihetsrettighet, hva en slik rettighet innebærer og hva som må kreves av den som skal kunne påberope seg en slik. I tillegg vil det være nødvendig med en kommentar til påstanden om at barnefrigjøring vil ha en positiv effekt.

¹⁴ J. Harris (1996:144).

¹⁵ Jamfør i den sammenheng undersøkelser som tyder på at mens storparten av guttene etter en skilsmisse ønsker å bo sammen med faren, så er det likevel moren som blir tilkjent den daglige omsorg.

En vurdering

La meg starte med et hypotetisk spørsmål: Anta en person som er utstyrt med alle tenkelige frihetsrettigheter - hva vil en slik person være berettiget til? Svaret må være at han (hun) vil ha krav på full selvbestemmelse, d.v.s. rett til selv og uten innblanding utenfra å kunne bestemme over enhver ting av betydning i eget liv. En slik rett er trolig illusorisk, men spørsmålet er likevel egnet til å bringe frem i dagen det begrep som vil være forutsatt over alt hvor et krav om frihetsrettigheter gjøres gjeldende, nemlig begrepet om selvbestemmelse. Vi kan derfor si at begrepet om frihetsrettighet impliserer begrepet om selvbestemmelse. Og det gjør det nødvendig å stille spørsmålet om når det vil være rimelig å tilkjenne en person retten til selvbestemmelse. Eller mer spesifikt: Hvilke generelle betingelser må være oppfylt av den som skal kunne påberope seg retten til for eksempel fritt å kunne bevege seg omkring, til å kunne foreta økonomiske transaksjoner og til å kunne stemme ved politiske valg?

Et første svar vil kan hende være at personen må være i besittelse av den kompetanse utøvelse av rettigheten krever. For kan noen ha rett til det de ikke er i stand til? En nøyere gjennomtenkning viser imidlertid at dette kravet er for sterkt. Det er nemlig ikke slik at vi nekter en person bevegelsesfrihet om han for eksempel skulle bli rammet av motorisk paralyse. Tvert i mot setter vi i slike tilfeller inn kompensatoriske tiltak. Heller ikke vil vi kreve dokumentert økonomisk og politisk kompetanse av den som skal kunne delta i det økonomiske og politiske liv. Slike områder mener vi må være åpne for alle samfunnsborgere ut over en viss alder. Så en eksisterende eller faktisk utviklet kompetanse kan ikke være noe krav til den som vil påberope seg en frihetsrettighet. Likevel synes begrepet "kompetanse" å være et nøkkelbegrep i denne sammenheng. For hva om vi visste for sikkert at ethvert medisinsk eller terapeutisk tiltak ville vært forgjeves, eller om aktuelle økonomiske og politiske aktører at de var komplett udugelige og heller aldri ville kunne utvikle noen kompetanse innenfor sine områder - ville vi fortsatt mene at det forelå en rettighet? Dette er et vanskelig spørsmål, siden det berører grunnlaget for vårt demokrati. Det spørres imidlertid om ikke svaret må bli nei. For det beste argument for demokratiske ordninger er ikke antagelsen om at kompetanse ikke fins og heller ikke kan finnes, men at det er usikkert og omstridt hvor denne befinner seg. Ut fra dette vil jeg hevde at et krav til kompetanse ikke er til å komme utenom. Men denne kompetansen behøver altså ikke faktisk å være utviklet. Om jeg har rett, er det nok at den foreligger som en mulighet.

Neste spørsmål blir da om kompetanse, faktisk eller potensielt, utgjør en tilstrekkelig tilgang til begrepet om selvbestemmelse og dermed til frihetsrettighetene. Svaret må være nei, om kompetanse forstås snevert, som en art dyktighet i

å kunne utføre bestemte oppgaver. For retten til selvbestemmelse må og innebære et krav til det perspektiv, den forståelseshorisont, aktiviteter springer ut fra. Kravet må være at dette perspektivet har en slik dybde og bredde at de handlinger som utføres fremstår som uttrykk for begrunnede valg. Dette fordi selvbestemmelse manifesteres i valgsituasjoner, og rasjonelle (reelle) valg krever kjennskap til de handlingsmuligheter som fins, og i tillegg en viss innsikt i de konsekvenser de ulike handlingsvalg vil få. Et minimum av kunnskap og bakgrunnsforståelse synes derfor påkrevet. Ut over dette er det og rimelig å mene at dersom en person fullstendig domineres av sine drifter og begjær, så vil han (hun) mangle noe vesentlig for å kunne bli tilkjent en frihetsrettighet. Det samme må gjelde om vedkommendes verdipreferanser varierer kontinuerlig og på en tilfeldig måte, slik at det som fremstår som godt og riktig i det ene øyeblikk blir galt i det neste. Et krav til selvkontroll og preferansestabilitet hører m.a.o. også med. Tar vi hensyn til alt dette, kan vi dermed sammenfatte de betingelser frihetsrettigheter bygger på ved å si følgende: Ut over kompetanse (faktisk eller potensiell), forutsetter ideen om frihetsrettigheter ideen om autonome personer, d.v.s. ideen om en person som ut fra seg selv (auto) og ut fra en adekvat forståelse av situasjonen (nomos) fastsetter hva som skal gjøres.

Vender vi nå tilbake til vårt opprinnelige tema - temaet barn og frihetsrettigheter - så blir spørsmålet om det er grunn til å tro at også små mennesker kan oppfylle disse krav. Vil m.a.o. barnets nivå av kompetanse og autonomi kunne være så velutviklet at forskjellen mellom voksne og barn blir illusorisk? La meg starte med å gi paternalistene rett når de hevder at det neppe kan gjelde som urettferdig når spedbarn er fratatt frihetsrettigheter. Spedbarn og voksne avviker definitivt på relevante måter. Et større problem byr derimot skolebarn på. For er det ikke slik at barn i alderen 6-12 år noen ganger, ja til og med ofte, er i besittelse av kompetanser som langt kan overstige de voksnes, f.eks. i forbindelse med data? Og er det noen gitt å si hva barn under optimale betingelser vil kunne makte? Men kanskje er det autonomien som da vil mangle; kanskje er det slik at barn på dette alderstrinn mangler og må mangle den kunnskap, tenkeevne, selvkontroll og/eller verdistabilitet vi har funnet også må være der? For vil ikke utviklingen av et overordnet og kontrollerende perspektiv kreve en læringsprosess så omfattende og langvarig at intet barn kan ha rukket å gjennomløpe den? Om dette synes det imidlertid å være lite generelt som kan sies. Barn kan være så vel autonome som ikke-autonome. Et eksempel på det første ga 12-åringen Gregory Kingsley som i 1992 i Florida stevnet sin egen mor for retten for å frata henne foreldreansvaret slik at han kunne bli legalt adoptert av en annen familie. Under den påfølgende rettssak, som vakte stor oppsikt i USA, kom det frem at moren grovt hadde forsømt sin sønn. Som et resultat av dette vant gutten frem med sitt syn, og fikk det som han ville. Det interessante med dette tilfellet er imidlertid ikke først og fremst at foreldreansvaret ble tatt fra en forelder og gitt til andre, noe som forholdsvis ofte forekommer, men at dette skjedde på bakgrunn av krav

fra et barn. Hva domstolen gjorde, var således å anerkjenne en 12-årings rett til som autonom person å kunne reise og føre sak overfor en domstol, noe som synes å være uhørt i rettshistorien. Men denne domstolen gjorde ikke annet enn hva som må anses rimelig. Alle tilstedeværende kunne således berette om en gutt med høy grad av selvkontroll og integritet som på en reflektert og overbevisende måte argumenterte for sitt syn.¹⁶ I tillegg til slike enkeltstående tilfeller kan det og være grunn til å minne om at utviklingen av såvel rasjonalitet som personlighetstrekk (karaktertrekk) kan akselereres. I det minste fins det undervisningsopplegg som ved å legge sokratiske dialogprinsipper til grunn, har nådd langt i retning av å utvikle rasjonelle tenke- og væremåter hos barn helt ned mot 4-5 års alder.¹⁷ Alt tyder derfor på at barnefrigjørerne har et poeng når de peker på muligheten for at barnets autonomi kan være kraftig undervurdert.

Hva så med aldersgruppen 12-18 år? Det er uten videre klart at om dagens ordning med aldersbetingede rettigheter fungerer urettferdig overfor barn, så vil den i enda større grad gjøre det for ungdommer. De færreste vil således bestride at 15-18 åringer kan ha en kompetanse og autonomi som langt overstiger voksnes. Så gitt at det er disse to faktorer som har betydning, så følger at et stort antall ungdommer utsettes for urettferdig behandling.

Når det så gjelder det andre av barnefrigjørernes argumenter, at fulle frihetsrettigheter vil få som konsekvens at barnets livssituasjon vil bli kraftig forbedret, så bygger det på antagelsen om at barnet i så tilfelle vil kunne sette makt bak sine krav, og på den måten bedre bli i stand til å ivareta sine interesser. Dette kan nok i noen tilfeller stemme. Men argumentet forutsetter det mange vil betvile, nemlig at et barn kan ha den kompetanse og autonomi selvbestemmelse og dermed frihetsrettigheter bygger på. Er ikke disse forutsetninger oppfylt, synes det i stedet duket for en katastrofe, idet barnet da vil bli et lett bytte for manipulerende krefter.¹⁸ Men igjen, gitt den store spredning i kompetanse og autonomi blant barn og unge - går det an å vite noe sikkert om dette? Likeså, står ikke inkompetente og ikke-autonome voksne i den samme utsatte posisjon uten at det kan tillegges noen betydning?

Som svar på mitt opprinnelige spørsmål - om barnet har krav på fulle menneskerettigheter - vil jeg derfor si meg enig med barnefrigjørerne når de fremhever det problematiske i å la eksistensen av frihetsrettigheter avhenge av antall leveår. For slike rettigheter er betinget av kompetanse og autonomi, og disse alene. Og selv om det nok er slik at de to faktorer korrelerer med levealder, så har ingen vist at denne korrelasjonen er spesielt høy. Den eksisterende ordning, slik den

¹⁶ For en nærmere omtale av og kommentar til Kingsleysaken, se G. Matthews (1994 :68-81).

¹⁷ En presentasjon av et slikt opplegg fins i min artikkel i NPT: 6/87.

¹⁸ Dette er argumentet til L. Purdy (1996: 147-163).

f.eks. kommer til uttrykk i lovverket, kan derfor ikke unngå å virke diskriminerende (å være urettferdig og urimelig) på grupper av barn og ungdommer. Men å satse på den andre ytterligheten, å la alle mennesker uansett bakgrunn nyte godt av den samme frihet, er trolig å gå for langt. For det ville bety å bortse fra de betingelser ideen om frihetsrettigheter tross alt bygger på. Et viktig spørsmål blir dermed om det kan lages en funksjonsdyktig ordning som vil være mer rettferdig enn den nåværende ved at den i større grad reflekterer kravet til kompetanse og autonomi. Denne oppgaven har vist seg vanskelig å løse. En mulighet kunne selvsagt være å la frihetsrettigheter bli gjort avhengig av en kompetanse- og autonomitest, slik at enhver person, voksen såvel som barn, som stillte krav om slike rettigheter, måtte bestå denne. Men som Archard¹⁹ påpeker, så vil en slik ordning ikke være praktisk gjennomførbar. Den ville også være på full kollisjonskurs med våre demokratiske idealer. Alt tyder derfor på at vi også i fremtiden vil måtte leve med en eller annen form for aldersrestriksjoner. Men det er viktig å ha klart for seg at levealder i og for seg er uinteressant, og at antall leveår i beste fall fungerer som en indikator (et symptom) på det som egentlig er av betydning, nemlig kompetanse og autonomi. I dagliglivet, hvor vi som foreldre og lærere stadig vekk blir konfrontert med dyktige og selvstendige barn og ungdommer, er dette noe som ikke lett kan overses. Men problemet vil være akutt innenfor formelle institusjoner, som for eksempel rettsvesenet, hvor aldersregler ofte, og kan hende som en dyd av nødvendighet, må fungere i rollen som kriterium heller enn som symptom.

Til slutt: Debatten om barnets frihetsrettigheter, eller kanskje snarere mangelen på slike, tok av tidlig på syttitallet, og har engasjert fagfolk i en rekke land, spesielt innenfor den engelsktalende del av verden.²⁰ Denne debatten har vist at mange grunnleggende temaer er involvert. Den angår for eksempel diskusjonen mellom progressivister og tradisjonister, og den reiser spørsmålet, ikke bare om hvordan barn er, men og om hvordan vi ønsker at de skal være. Likeså har synspunktene til liberalister og kommunitarister relevans: Må voksen-barn forhold forstås i lys av begreper som "frihet", "autonomi" og "ansvar", eller er det i stedet begreper som "omtanke", "intimitet" og "varme" som er de vesentlige? Typisk nok er det liberalister som har fremmet kravet om barns rettigheter, og da ut fra en ide om at forpliktelser og rettigheter oppnår legitimitet på bakgrunn av en eller annen form for tenkt kontraktsinngåelse, noe som betyr at barnet, som rettighetsinnehaver, allerede i utgangspunktet må være tilkjent status som autonom samtalepartner. Omvendt hevder kommunitaristene at gode forhold er betinget av omtanke og kjærlighet heller enn av jevnbyrdighet. Likeså at krav om rettigheter bare kan virke til å ødelegge slike forhold. Spørsmålet blir da om ett av disse standpunkter er korrekt, eller om det kan lages en syntese av de to. Et

¹⁹ Jfr. D. Archard (1993:63).

²⁰ Den samme debatten er imidlertid og til stede i Tyskland. Se Nordenbo om de såkalte anti-pedagoger - i Nordenbo (1996).

annet problem gjelder forholdet mellom moralske spilleregler (såsom rettferdighet) og de eventuelt negative konsekvenser en rettferdig ordning kan ha. For eksempel: Vil negative konsekvenser av en viss størrelsesorden kunne oppveie kravet til rettferdighetshensyn (jamfør debatten mellom deontologer og teleologer)? Involvert er og spørsmålet om rettferdighet har med grupper snarere enn med enkeltindivider å gjøre (det første synes for eksempel å være forutsatt i ordningen med kjønnskvolter, og utgjør trolig også en del av grunnlaget for å kunne nekte barn som gruppe frihetsrettigheter). Og endelig har vi antatt at frihetsrettigheter bygger på ideen om autonomi, og dermed på begreper som "selvbestemmelse", "kunnskap", "sannhet" og "gyldighet". Men hvordan vil dette ta seg ut for en postmodernist, med hans eller hennes påståtte likegyldighet overfor anerkjente epistemiske standarder? Vil det ikke ut fra et slikt ståsted bli vanskelig, for ikke å si umulig, å frakjenne barnet frihetsrettigheter? Om dette likevel skulle skje - kunne det da gis noen begrunnelse? Som man vil se, er ikke veien lang fra å diskutere spørsmålet om barnerektigheter til å vikle seg inn i temaer som hører med blant de mest diskuterte i vår tid.

Litteratur

- Archard, D. 1993. *Children. Rights & Childhood*. London: Routledge.
- Barne- og familiedepartementet. 1991. *FNs konvensjon om barnets rettigheter*. Oslo.
- Cunningham, H. 1996. *Barn og barndom*. Oslo: Gyldendal Ad Notam.
- Farson, D. 1974. *Birthrights*. New York: Macmillan.
- Franklin, B. 1986. The Rights of Children. I: Franklin, B., red. *The Rights of Children*. London: Blackwell.
- Freeman, M.D.A. 1983. *The Rights and Wrongs of Children*. London: Frances Pinter.
- Harris, J. 1996. Liberating Children. I: Leahy, M og Cohn-Sherbok, D., red. *The Liberation Debate*. London: Routledge.
- Holt, J. 1975. *Escape from Childhood*. Harmondsworth: Penguin.
- Locke, J. 1690. *Two Treatises of Government*. Mange utgaver.
- Matthews, G. 1994. *The Philosophy of Childhood*. Cambridge: Harvard University Press.
- Nordenbo, S.E. 1996. Against Education. I: *Journal of Philosophy of Education*, Vol. 30, No. 3.
- Opdal, P.M. 1987. Barn som filosofer. I: *Norsk Pedagogisk Tidsskrift*, 6/87.
- Purdy, L. 1996. Children's Liberation: A Blueprint for Disaster. I: Leahy, M og Cohn-Sherbok, D., *opus cit.*